

TÜRK EDEBİYATI DÖNEMLERİ TABLOSU

İSLAMİYETTEN ÖNCEKİ TÜRK EDEBİYATI (..?-11.yy.)

<http://edebiyatokulu>

A) SÖZLÜ EDEBİYAT DÖNEMİ:

Türklerin henüz yazıyı kullanmadıkları dönemdeki edebiyattır. Bu dönem edebiyatı, sözlü olarak üretilmiş ve kulaktan kulağa yayılarak varlığını sürdürmüştür. Bu dönemde edebiyatımızı Şamanizm, Manihaizm, Budizm gibi dinler etkilemiştir.

Genel özellikleri:

1. Bu dönem edebiyatı müzik eşliğinde ("kopuz" adı verilen sazla) dile getirilmiştir.
2. Ölçü, ulusal ölçümüz olan "hece" ölçüsüdür.
3. Nazım birimi "dörtlüktür. Dönemine göre arı bir dili vardır.
4. Dizelere genel olarak yarım uyak hâkimdir.
5. Daha çok doğa, aşk ve ölüm konuları işlenmiştir.
6. Bu döneme yönelik elimizdeki en önemli ve eski kaynak Kaşgarlı Mahmut'un "Divan-ı Lügat-it Türk" adlı eseridir.

DÖNEMİN ÜRÜNLERİ:

1. KOŞUK: "Sığır" denilen süreklilik avları sırasında söylenen şiirlerdir. Konusu daha çok doğa, aşk, savaş ve yiğitlik. Bu tür daha sonra Halk edebiyatında "Koşma" adıyla anılmıştır.

2. SAV: Dönemin özlü sözleridir. Bugünkü atasözlerinin ilk biçimi niteliğindedir.

3. SAGU: "Yuğ" adı verilen ölüm törenlerinde, ölen kişilerin erdemlerini ve duyulan acıları dile getiren şiirlerdir. Bu şiirler kopuz adı verilen bir çalgı aletiyle söylenirler. (**Unutma**) Halk Edebiyatındaki karşılığı, Ağıt; Divan edebiyatındaki karşılığı, Mersiye'dir.

4. DESTAN: Toplumu derinden etkileyen olaylar sonunda halk arasında kendiliğinden oluşan uzun nazım türüdür. Türk destanlarının tümü ikinci evrede (oluş evresi) kalmıştır.

UNUTMA: İslamiyet Öncesi Türk edebiyatı örnekleri olan sav, sagu, koşuk gibi nazım biçimlerinden ilk bahseden ve ilk örneklerini yayımlayan eser **Divan-ı Lugat'üt Türk'tür.**

Türk Destanlarının kaynakları:

1. Arap, İran, Çin kaynakları
2. Firdevsi – Şehname
3. Cüveyni – Tarih-i Cihangüşa
4. Reşidüddin – Cami'üt Tevarih

DESTANLARIN ÖZELLİKLERİ

1. Toplumun ortak görüşlerini yansıtması
2. Olağanüstü özellikler taşıması
3. Kişilerinin seçkin olması (Kral, Han, Hakan... vb.)
4. Milli dilde söylenmiş olması
5. Milli nazım ölçüsüyle söylenmiş olması
6. Oldukça uzun olması
7. Konuları bakımından savaş, deprem, yangın, mizah, ünlü kişilerin yaşamları ekinde sıralanabilmesi

TÜRK DESTANLARI

<http://edebiyatokulu>

Destanlarımız yazıya geçirilmedikleri için bugün bunların ancak konularını bilmekteyiz. Bunları da İran, Çin ve Arap kaynaklarından öğreniyoruz.

A) SAKA DEVRİ DESTANLARI

- 1) Alp Er Tunga Destanı: Türk – İran savaşlarında Alp Er Tunga'nın yiğitliklerini ve bu savaşları anlatır. Konu olarak Firdevsi'nin yazdığı Şehname ile aynıdır. Alp Er Tunga'nın bu destandaki karşılığı Efrasiyap'tır.
- 2) Şu Destanı: İskender'le Türkler arasındaki savaş ve Türk hakani Şu'nun kahramanlıklarını anlatır.

B) HUN DEVRİ DESTANI

Oğuz Kağan Destanı, Hun hükümdarı Mete'yi ve onun yaşamını anlatır.

C) GÖKTÜRK DEVRİ DESTANLARI

- 1) Bozkurt Destanı: Göktürklerin dışı bir kurttan türeyişini anlatır.
- 2) Ergenekon Destanı: Bir savaşta yenilen ve Ergenekon'a açılan Türklerin orada bir demir dağı eritip intikamlarını almalarını anlatır.

D) UYGUR DEVRİ DESTANLARI

- 1) Türeyiş Destanı: Uygurların bir erkek kurttan türeyişini anlatılır.
- 2) Göç Destanı: Uygur Türklerinin "Yada" denilen bir sihirli taşı Çinlilere vermesiyle yaşadıkları kıtlıklar neticesinde anayurtlarından göçünü anlatır.

NOT: Destanlar oluşumları bakımından iki grupta incelenebilir.

a) Doğal Destanlar: Halk arasında ortaya çıkan anonim ürünlerdir. Bunlar genellikle daha sonra bir şair tarafından derlenip düzenlenmiştir. Bu türe örnek olarak şu destanları sıralayabiliriz.

- İlyada, Odyssea Yunanlıların (Homeros)	- Kalevala Finlilerin	- Niebelungen Almanların
- Ramayana, Mahabarata Hintlilerin	- La Cid İspanyolların	- Chanson de Roland Fransızların
- Gılgamış Sümerlerin	- Şinto –Japon	- İgor - Rus

b) Yapma (Sunî) Destanlar: Bir olayın doğal destana benzetilerek bir şairce destanlaştırılmasıdır. Yapma destan örneği olarak şunları sıralayabiliriz:

Yabancı Yapay Destanlar:

- Dante – ilahi Komedi – İtalyan
Tasso – Kurtarılmış Kudüs – İtalyan
Voltaire – Henriade - Fransız
Milton –Kaybolmuş Cennet - İngiliz
Ariosto – Çılgın Orlando – İtalyan

Türk Yapay Destanlar:

- Üç Şehitler Destanı – Fazıl Hüsnü Dağlarca
Sakarya Meydan Savaşı – Ceyhan Atuf Kansu
Kurtuluş Savaşı Destanı – Nazım Hikmet Ran
Genç Osman Destanı – Kayıkçı Kul Mustafa
Çanakkale Şehitleri Destanı – Mehmet Akif Ersoy

B) YAZILI EDEBİYAT DÖNEMİ

Bu dönemi Göktürk ve Uygur dönemi eserleri olarak iki grupta inceleyebiliriz.

1) Göktürk (Orhun) Yazıtları

- (VIII. yy): Bunlarda Çinlilere karşı bağımsızlık savaşı yapan, Türk bütünlüğünü yeniden kurmak için içte ve dışta savaşan Göktürklerin hikâyesi anlatılır.
- Bu abideler 38 harfli olan Göktürk alfabesiyle yazılmıştır. Bunlardan en önemli olanları:
  - a) Vezir Tonyukuk Yazıtı (716):** Dört bakana vezirlik etmiş olan Tonyukuk tarafından yazılmıştır. Daha çok Çinlilerle yapılan savaşlar anlatılmaktadır.
  - b) Kül Tigin Yazıtı (732):** Göktürk hakani olan Bilge Kağan'ın ölümü üzerine bu abideyi dikmiştir.
  - c) Bilge Kağan Yazıtı (735):** Göktürk hakani olan Bilge Kağan'ın ölümünden sonra yazdırılmış bir abidedir. Son iki yazar daha çok dönemin olaylarından, törelerinden ve Bilge Kağanın ulusuna dilediği iyi dileklerden söz eder.
- "Türk" adının geçtiği ilk yazılı belge ve Türk edebiyatının ilk yazılı örnekleri olan Göktürk abidelerindeki yazılar Prof. **Thomsen** tarafından çözülmüştür.
- Orhun yazıtlarını bilim dünyasına ilk tanıtan: İsveçli Subay Strahlenberg'tir.
- Orhun yazıtlarından ilk bahseden kitap: **Cüveyni – Tarih-i Cihangüşa**
- Orhun yazıtlarını ilk Türkçeye çeviren Tanzimat sanatçısı: Şemsettin Sami
- Bu yazıtların yazarı Yolluğ Tigin'dir.
- Bu yazıtlar nutuk (**söylev**) tarzında yazılmıştır. Söylev, hatıra ve tarih türünün ilk örnekleridir.

2) Uygur Dönemi Eserleri:

Göktürk devletinin yıkılmasından sonra kurulan Uygur hanlıklarından kalma eserlerdir. Daha çok Buda ve Mani dininin esaslarını anlatan metinlerdir. Bunlar Turfan yöresinde yapılan kazılarda ortaya çıkarılmıştır. Uygurların kâğıda kitap basma tekniğini bildikleri anlaşılmaktadır. Dönemden kalma birçok hikâyenin yanında "kökünç" denilen bir tür ilkel tiyatro eserleri de vardır. Uygurlar bu eserleri 14 harfli Uygur alfabesiyle yazmışlardır.

- ✓ Şiirleri elimize geçen ilk Türk şairi Aprinçur Tigin'dir.
- ✓ Altun Yaruk, Sekiz Yükmeç, Irg Bitig(Fal Kitabı), Kalyanamkara Papamkara bu dönemin önemli eserleridir.
- ✓ İslamiyet öncesinde şairlere; oyun, kam, baskı, ozan ve şaman denir.